

Innhold

Innledning	1
1.1 Samisk etnisitet. Hvem er same?	2
1.2. Samisk språk og samiske språkgrupper i Norge	2
1.3 Struktur i samisk kirkeliv	4
1.3.1 Sis-Finnmárkku proavassuohkan / Indre Finnmark prosti:	5
1.3.2 Saemien Áálmege / Samisk menighet i sørsamisk språkområde	5
1.3.3 Samisk kirkeråd	6
1.3.3 Samisk kirkeliv utenfor tradisjonelt samisk bosetningsområde.....	6
1.3.4 Samisk kirkeliv over landegrensene	6
1.4. Samisk kirkeliv i dag	7
1.5 Spenninger i samisk kirkeliv i dag.....	8
1.6. Kirkehistorisk riss.....	10
1.6.1 Bruk av samisk språk i gudstjenester og i kirkelige handlinger	12
1.6.2 Læstadianismen.....	13
2 Lovgivning om samisk språk og samisk kirkeliv	15
2.1. Nasjonal lovgivning.....	15
2.2 NOU 2016:18 Hjertespråket og endringer i Samelovens språkregler.....	16
2.3 Folkerettslige bestemmelser	17

Vedlegg til strategiplanen

I dette dokumentet finnes informasjon om samer og samisk kirkeliv.

Innledning

Samene er urfolket i de nordlige områdene av Norge, Sverige, Finland og Kolahalvøya i Russland. Samenes tradisjonelle bosettingsområde kalles Sápmi. Den norske kirke bruker Sametingets definisjon av samisk tradisjonelt bosetningsområde i den administrative praksis. Pr 2018 inkluderer dette Nord-Hålogaland, Sør-Hålogaland, Nidaros bispedømmer og deler av Hamar og Møre bispedømmer i sør.

Det foretas ikke offisiell registrering av samer, samisk språkkunnskap, samisk identitet eller samisk bakgrunn i Norge i dag. Sametingets valgmanntall registrerer de som ønsker å stille eller stemme til sametingsvalg, og gir derfor ikke noe helhetlig bilde over antallet samer i Norge i dag. Utkast til Nordisk samekonvensjon (2005) opererer med et anslag på totalt ca. 80 000-10 0000 samer, hvorav omtrent 50 000 – 65 000 bor i Norge.

1.1 Samisk etnisitet. Hvem er same?

Det finnes ingen klar definisjon for hvem som er same, men sameloven angir kriterier for registrering i Sametingets valgmannstall. Her legges både et subjektivt og et objektivt kriterium til grunn for registrering. Man må kunne svare positivt på (1) at man selv oppfatter seg som same og (2) at man selv, eller minst en av foreldrene, besteforeldrene eller oldeforeldrene har hatt samisk som hjemmespråk (hjemmespråket antas her å være en relativt sikker indikator på samisk slektstilhørighet), evt. at en av dine foreldre, besteforeldre eller oldeforeldre er registrert i valgmannstallet. Forutsetningen for å kunne registreres som same ligger her altså i skjæringspunktet mellom slektstilhørighet, og ens egen oppfatning av seg selv. Det vil kunne finnes mennesker som ikke faller inn under samelovens definisjon, men som likevel anser seg for å være samer og som trenger kirkas omsorg.

Hva menes med urfolk?

ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, som Norge ratifiserte i 1990, definerer urfolk på følgende måte i artikkel 1 nr. 1 b:

(1) Folket skal ha bebodd i hele eller deler av landet før det ble kolonisert eller statsgrensene ble etablert. (2) Folket skal ha beholdt alle eller noen av sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske institusjoner.

I det samiske samfunnet i dag er det stort fokus på å styrke og utvikle samiske språk, tradisjonskunnskap og kultur slik at det samiske samfunnet kan utvikle seg på sine egne premisser. Samiske barnehager og skoletilbud spiller en viktig rolle i styrkingen av samisk identitet. Gjennom økt status for samiske språk, tradisjonskunnskap og kultur, har bevisstheten om eget opphav økt. På slutten av 1900- og begynnelsen av 2000 tallet ble samenes rettsstilling i Norge styrket blant annet gjennom offentlige utredninger og lovendringer som la grunnlag for en ny forståelse av samenes politiske og kulturelle rettigheter som urfolk. Likevel ser vi at det samiske samfunnet fortsatt må arbeide hardt for anerkjennelsen av samers rettigheter.

1.2. Samisk språk og samiske språkgrupper i Norge

Samiske språk tilhører den finsk-ugriske språkgruppen, og de samiske språkgrensene går på tvers av statsgrensene i Norge, Sverige, Finland og Russland. Det finnes ti samiske språk hvorav alle er på UNESCO's liste over truede språk i verden. Nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk er de offisielle samiske språkene i Norge. I tillegg er det i Norge et tradisjonelt skoltesamisk/østsamisk språkområde og et tradisjonelt pitesamisk språkområde. Det er meget få som behersker skoltesamisk og pitesamisk i Norge i dag. De siste årene er det startet en pitesamisk og skoltesamisk revitalisering i Norge. Det er viktig å presisere at innenfor alle de samiske språkgruppene vil en betydelig andel ha mistet sitt samiske språk, uten nødvendigvis å ha mistet sin samiske identitet og kulturelle tilhørighet.

Man må ikke kunne snakke samisk for å regnes som same, og et lokalsamfunn må ikke være samiskspråklig for å være bærer av samisk kultur og samiske tradisjoner. Samisk språk er likevel en essensiell bærebjelke i samisk kultur og identitet, og det er vanlig å anse en person som tilhørende en samisk språkgruppe i kulturell forstand, selv om vedkommende ikke snakker språket.

I Norge er det opprettet forvaltningsområder for samisk språk. I dag er 12 kommuner i nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk språkområde med. Innenfor dette området er de mest omfattende revitaliserings- og vitaliseringstiltakene iverksatt. Det tradisjonelle samiske bosettingsområdet er betydelig større enn forvaltningsområdet for samisk språk og utgjør 40 % av Norges fastlandsareal. I dag bor mange samer også utenfor det tradisjonelle samiske bosettingsområdet.

Det sørsamiske språkområdet strekker seg på norsk side fra Saltfjellet i Nordland til Engerdal i Hedmark, samt i de tilstøtende områdene i Sverige. Samene i dette området har en lang tradisjon for kontakt over statsgrensen, og det finnes nære slekts- og familierelasjoner på tvers av denne. Viktige identitetsfaktorer er reindriftsnæringen og duetjje (husflid/håndverk). Disse næringene er de to viktigste kulturbærerne for å opprettholde språk og kultur. I følge NOU 2016:18 Hjertespråket så finnes det mellom 270-340 personer som snakker og forstår sørsamisk godt i Norge. I tillegg vil det være personer med mindre grad av kompetanse i sørsamisk, men som likevel er viktige språkbrukere av sørsamisk språk. Sørsamisk språk er av UNESCO kategorisert som et alvorlig truet språk. Det gledelige er at sørsamisk har opplevd en revitalisering og vitalisering de siste årene. Det skyldes tilbud om sørsamisk opplæring i skoler og via fjernundervisning, innlemmelse av kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk og etablering av språksentre. I dag er Snåasen tjjelte / Snåsa kommune, Raavrevijhken tjjelte/Røyrvik kommune, Plaasjen tjjelte/Rørs kommune og Aarborten tjjelte/Hattfjelldal innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk.

Det sørsamiske språket er i en revitaliseringssituasjon, ut fra at det er et språk som er og har vært sterkt truet av fornorskingsprosessene. Sørsamene er bosatt over et stort geografisk område og er i en permanent minoritetssituasjon i alle kommuner og i alle lokalmenigheter hvor de bor. Det er lagt føringer på menighetene i Nidaros bispedømme fra biskopen at samisk språk skal være synlig i gudstjenesteliv i hele bispedømmet gjennom bruk av sørsamisk nådehilsen og velsignelse.

Det lulesamiske språkområdet i Norge er fra Ballangen til Saltfjellet og i særdeleshet Divtasvuona suohkan / Tysfjord kommune og Hábmera suohkan/ Hamarøy kommune. Divtasvuona suohkan/Tysfjord kommune er også innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk.

Samene i Nord-Salten har drevet kombinasjonsbruk med fiske, småbruk, skogsdrift, reindrift, jakt og fangst. Det har tradisjonelt vært utstrakt kontakt over grensen. Det antas at 600 bruker lulesamisk språk. Man regner med at totalt ca. 2000 bruker lulesamiske i Sverige og Norge. Lulesamisk språk er i likhet med sørsamisk kategorisert som et alvorlig truet språk av UNESCO.

Et stadig økende fokus på bruk av lulesamisk språk i kirkene i hele Sør- Hålogaland bispedømme gjør at ikke bare Divtasvuodna/Tysfjord er språkbærere, men at også andre menigheter tydelig tar ansvar og fremmer språket.

Det nordsamiske språkområdet i Norge strekker seg fra Finnmark og Nord-Troms, og til områdene fra Midt-Troms og sørover til Ofoten. Den største samiske gruppen bor i nordsamisk språkområde, og dette omfatter områder i Sverige, Finland og Norge. Det antas at det er omlag 25 000 som snakker nordsamisk i Norge. Mens sør- og

lulesamisk er kategorisert som alvorlige truede språk, er nordsamisk kategorisert som et truet språk av UNESCO. Noen steder – spesielt i Indre Finnmark – er samisk språk og kultur fremtredende, mens dette i andre områder er helt borte i det offentlige rom på grunn av fornorskingspolitikken. Noen menigheter er i kommuner som er innlemmet i forvaltningsområdet for Samisk språklov. Pr.2018 gjelder dette Kárášjohka/Karasjok, Guovdageaidnu/Kautokeino, Porsáŋgu/Porsanger, Buolbmát/Polmak, Deatnu/Tana og Unjárga/Nesseby (som sammen utgjør Sis-Finnmárku proavassuohkan/Indre Finnmark prosti), Gáivuotna/Kåfjord (Nord-Troms prosti) samt Loabát/Lavangen (Indre-Troms prosti) I alle disse menighetene har lokalkirken særskilte forpliktelser med hensyn til ivaretagelse av nordsamisk språk etter samelovens språkregler, bl.a. ved at prester ved fast tilsetting er forpliktet til tilegne seg kompetanse i samisk.

Nordsamisk språkområde representerer et betydelig kultur- og dialektmangfold. Mens dialektene først og fremst er geografisk betingede, kan kulturvariasjoner knyttes til de ulike tradisjonelle levesett og områder (iblant også innenfor et lokalsamfunn). I kystområdene i Troms og Finnmark er sjøsamisk kultur og levesett viktig. Fiske, småbruk og aktiv bruk av utmark har vært en betydelig del av levesettet i disse områdene. Samisk kultur på innlandet er knyttet både til reindrift og bofast samisk kultur (kombinasjon av småbruk og utmarkshøsting). Markasamisk kultur i Sør-Troms og nordre Nordland er en variant av det siste.

Det pitesamiske språkområdet i Norge ligger i Nordland fylke, nærmere bestemt i kommunene Beiarn, Saltdal, Meløy og Gildeskål, samt deler av Bodø og Fauske kommuner. Ifølge UNESCO snakkes pitesamisk av omlag 30 personer i Sverige og Norge, og regnes som et kritisk truet språk. Det siste tiåret har enkeltpersoner engasjert seg for å revitalisere pitesamiske tradisjoner, og det er holdt språk- og kulturkurs.

Skoltesamisk språkområde i Norge er sentrert rundt Neiden i Sør-Varanger kommune. Ifølge UNESCO snakkes skoltesamisk av omlag 300 personer i Finland, men er nesten forsvunnet i Russland og defineres som utdødd i Norge. Mange av skoltesamene har siden 1500-tallet bekjent seg til den russisk-ortodokse troen, og ortodoks kristendom er sentral i skoltesamisk identitet. På 1500-tallet ble det bygget et kapell i Neiden knyttet til klosteret i Petsjenga. Kapellet er fortsatt i bruk og betjenes i dag av den gresk-ortodokse kirke. Det er etablert et østsamisk museum i Neiden som også har blitt viktig for revitalisering og utvikling av språk og kultur.

1.3 Struktur i samisk kirkeliv

Nord-Hålogaland bispedømme er det bispedømmet i Norge der det bor flest samiskspråklige samer. Dette bispedømmet har et særlig ansvar for å ivareta nordsamisk språk og kirkeliv. Nord-Hålogaland bispedømme har en stilling som rådgiver for samisk kirkeliv. Bispedømmet har et prosti, Indre Finnmark prosti, som ble opprettet for å styrke stillingen til samisk språk. Bispedømmet har også et utvalg for samisk kirkeliv.

Sør-Hålogaland bispedømme har en rådgiverstilling med ansvar for oppfølging av samisk kirkeliv, og har et særlig ansvar for å følge opp bruk av lulesamisk språk i kirken. Bispedømmet har også hatt en egen samisk arbeidsgruppe siden 2004. Sør-

Hålogaland har i tillegg til lulesamisk befolkning også sørsamisk, nordsamisk og pitesamisk befolkning. Nidaros og Nord-Hålogaland bispedømmer har ansvar for henholdsvis sør- og nordsamisk språk og kirkeliv, noe som nødvendigvis samordning med disse bispedømmene.

I det lulesamiske språkområdet har menighetene i Divtasvuodna/Tysfjord, en særskilt forpliktelse med hensyn til bruk av lulesamisk etter samelovens språkregler. Kateketstillingen i Divtasvuodna/Tysfjord er opprettet med særskilt begrunnelse i behovene i lulesamisk kirkeliv. Sør-Hålogaland har en lulesamisk diakonstilling, med kontorsted i Divtasvuodna/Tysfjord. Sør-Hålogaland har en lulesamisk prestestilling i tilknytning til menighetene i Tysfjord.

Hele det pitesamiske området ligger i Sør-Hålogaland bispedømme. Det er etablert samarbeid med pitesamiske miljøer og enkeltpersoner for å bygge mer kompetanse og øke kunnskap om pitesamisk kirkeliv.

Det sørsamiske området strekker seg over Nidaros, Sør-Hålogaland og Møre og Hamar bispedømmer, men det er Nidaros bispedømme som er gitt et helhetskirkelig ansvar for sørsamisk kirkeliv. Nidaros bispedømme har en stilling med ansvar for samisk kirkeliv i bispedømmet. Stillingene som prest og diakon for sørsamer ligger under Nidaros bispedømme, og har sine daglige virker i Saemien åålmege.

I sørsamisk språkområde er det i tillegg til prestestilling og diakonstilling en trosopplæringsstilling knyttet til Saemien åålmege.

1.3.1 Sis-Finnmárkku proavassuohkan / Indre Finnmark prosti:

Indre Finnmark prosti ble opprettet i 1991 med begrunnelse i å styrke arbeidet med samisk kirkeliv. De berørte menighetene var opprinnelig fordelt på 3 prostier, der de samiskdominerte menighetene var i mindretall. Det nye prostiet ble satt sammen av menighetene i de kommunene i Finnmark som med ikrafttredelsen av samelovens språkregler utgjorde forvaltningsområdet for samisk språk. Dette ble gjort med begrunnelse i målet om å styrke samisk kirkeliv ved å organisere det slik at menighetene der samene er sterkt representert numerisk og i forhold til historiske forhold, utgjorde Indre Finnmark Prostie. Prostiet har flere kateket- og diakonstillinger som skal bidra til en styrking av det samiske kirkelivet.

1.3.2 Saemien Åålmege / Samisk menighet i sørsamisk språkområde

Etter henvendelse fra Áarjelhsaemien Gærhkoejielemen Moenehtse – Sørsamisk kirkelivsutvalg (ÅGM) fremmet Nidaros bispedømmeråd forslag om opprettelse av en egen sørsamisk kategorialmenighet. Kultur- og kirke departementet opprettet ved kgl.res. 15. mai 2008 Saemien Åålmege / Samisk menighet i sørsamisk språkområde (SÅ). Dette var en forsøksordning i perioden 2009–2012. Dette har vært et svært viktig vedtak for samisk kirkeliv i Den norske kirke, som også har hatt stor betydning for bruk av sørsamisk som kirkespråk. Ordningen ble derfor gjort permanent i Kirkemøtet i 2015. Menigheten er en samisk kategorialmenighet som har som formål å fremme sørsamisk kirkeliv gjennom å skape arena for sørsamisk kirkelig fellesskapsfølelse. Det bidrar til å knytte sammen et lite folk som er spredd over et stort geografisk område. Denne ordningen tar også på alvor den særskilte bosetting sørsamene har. Det bidrar også til at samene selv mer aktivt kan ta direkte ansvar for å styrke alt som kan gjøres for å vekke og nære det kristelige liv blant samer.

1.3.3 Samisk kirkeråd

Samisk kirkeråd ble opprettet av Kirkemøtet i 1992. Rådet skal fremme, verne og samordne samisk kirkeliv i Den norske kirke, og skal stimulere til at samisk kirkeliv blir ivaretatt som en nødvendig og likeverdig del av Den norske kirke. Samisk kirkeråd skal også ivareta urfolksspørsmål på vegne av Den norske kirke. Rådet består av 7 representanter. Sør-, lule- og nord-samisk kirkeliv og de tre nordligste bispedømmer skal være representert. I rådet sitter også en biskop utnevnt av bispemøtet og en representant for Sametinget.

1.3.3 Samisk kirkeliv utenfor tradisjonelt samisk bosetningsområde

Samer bor i dag over hele landet, og i Sør-Norge utenfor det samiske bosetningsområdet vil spesielt de større byene ha en større samisk befolkning. Dette gjelder flere byer, men i særdeleshet Oslo.

I 1998 etablerte Oslo bispedømmeråd et samisk ressursutvalg. Utvalgets hovedoppgave er å koordinere 4 samiske gudstjenester i året (3 på nordsamisk og 1 på sørsamisk).

Oslo bispedømmeråd har i flere år arbeidet for opprettelse av en egen samisk prestestilling i Oslo med ansvar for kirkelig betjening av samer i Sør-Norge. Denne har vært tenkt å dekke behov også andre steder i Sør-Norge. Opplevde diakonale behov i det samiske miljøet i Oslo er løftet fram av utvalget, for eksempel om behov for samiske eldre som har mistet evnen til å kommunisere på norsk.

Bergen har hatt 1-2 samiske gudstjenester i året siden midten av 1990-tallet. Også her sprang initiativet ut fra det samiske miljøet i byen. De siste årene har et eget utvalg ivaretatt dette.

Etablert praksis er at Oslo og Bjørgvin bispedømmer bekoster alt rundt gudstjenesten unntatt den geistlige betjeningen (inkludert kirketolk) som besørges av Nord-Hålogaland bispedømme ved nordsamiske gudstjenester og av Nidaros bispedømme ved sørsamiske gudstjenester. Det har pr. 2018 ikke vært holdt lulesamisk gudstjenester i Sør-Norge.

1.3.4 Samisk kirkeliv over landegrensene

Statsgrensene går på tvers av de språklige og kulturelle grensene i det samiske området. Over hele Sápmi er det derfor lange tradisjoner for at samer samles på tvers av grensene lokalt og regionalt. I Norge gjelder dette for alle samiske språkgrupper. I de nord- og lulesamiske områdene har den læstadianske bevegelse vært en stabil arena for samiskkirkelig fellesskap over grensene. I det sørsamiske området er det tradisjoner for samiske kirkehelger som samler sørsamer både fra norsk og svensk side- Skoltesamene i Neiden står i nært fellesskap med skoltesamene i Sevettijärvi i Finland. Mange skoltesamer tilhører tradisjonelt den greskortodokse kirke.

Samiske kirkedager er i nyere tid etablert som en økumeniske arena for alle samer i Sápmi. Dagene arrangeres som et samarbeid mellom Samisk kirkeråd og dets søsterorganer i Svenska kyrkan og Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, samt Samarbeidsrådet for kristne kirker i Barentsregionen. Målet med de samiske kirkedagene er å styrke, fornye og inspirere samisk kirkeliv over statsgrensene. Man ønsker å få synliggjort den åndelige, teologiske og kunstneriske rikdommen i samisk

kirkeliv, og man ønsker å styrke bruken av samiske språk i kirken. Under kirkedagene er det samiske kirkelivet i sentrum, med gudstjenester, samtaler, forelesninger og kulturelle innslag. Samiske kirkedager er arrangert fire ganger, sist i Arvidsjaur i Sverige i juni 2017.

Samarbeidet om Samiske kirkedager har bidratt til styrket samhandling på feltet samisk kirkeliv. I tilknytning til samarbeidet med samiske kirkedager, ble Enarekonvensjonen undertegnet. Enarekonvensjonen regulerer samarbeidet om Samiske kirkedager mellom Samisk kirkeråd og dets søsterorganer i Svenska kyrkan og Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, samt Samarbeidsrådet for kristne kirker i Barentsregionen.

Samarbeidsrådet for Kristne Kirker i Barentsregionen (SKKB) er et samarbeid mellom de nordiske lutherske kirkene og Den russisk-ortodokse kirke. SKKB baserer seg på at folk på Nordkalotten har et spesielt fellesskap som knytter menneskene sammen. SKKBs formål er å fremme forståelse for kirkelig samarbeid innen Barentsregionen, fremme kontakt og fellesskap mellom kirkene i regionen på forskjellig nivå. Et godt samarbeid i Barentsregionen er viktig for samene, som bor i alle landene i området. Et av SKKBs satsingsområder er urfolk.

1.4. Samisk kirkeliv i dag

Samisk kirkeliv kommer primært til uttrykk der samer deltar i kirkelige sammenhenger og i menighets- og forsamlingslivet lokalt, i ulike former for kristen praksis i hverdagslivet og i trosopplæring i hjemmet. Det skjer også der samer møtes til kirkelig fellesskap, også på tvers av menighetsgrenser, bispedømmegrenser og landegrenser. Dette forutsetter nærværet av et samisk kollektiv innenfor rammene av kirken. Dette betyr imidlertid ikke at samisk kirkeliv kommer til uttrykk kun når samer er samlet og utgjør en numerisk majoritet. Dette kan også komme til uttrykk når et samisk barn døpes, der en samisk ungdom blir konfirmert, der samer blir viet eller bisatt, i en norskdominert menighet.

Bruk av samisk liturgi, samisk språk eller samisk tonespråk i salmesangen kan bidra til at kirken kan møte samers ønsker om å delta i kirkelivet på egne premisser. Samisk kirkeliv uttrykkes med andre ord i alle sammenhenger der samer deltar i Guds universelle kirke, med sitt eget gjensvar på evangeliet.

Det finnes språklig og kulturelt mangfold innenfor samisk kirkeliv som gjør det nødvendig å omtale samisk kirkeliv på en måte som yter rettferdighet til alle områder og tradisjoner. Nedenfor pekes det på noen særtrekk ved samisk kirkeliv. Disse er det ønskelig at ansatte i kirken har kunnskaper om eller opparbeider seg kunnskaper om, slik at de blir tatt i bruk som kompetanse innenfor Den norske kirke.

I flere deler av det samiske området finnes en sterk faddertradisjon hvor det er viktig at barna har mange faddere. Det er også vanlig å omtale faddere på en mer kjønns spesifikk måte, som gudmor og gudfar, og i noen områder tillegges det ekstra vekt på den fadderen som bærer barnet til dåp. I lulesamiske områder er det ikke uvanlig med dåp i regi av den lokale læstadianske menigheten. I noen av de nordsamiske områdene praktiseres hjemmedåpstradisjonen. Både forsamlingsdåpstradisjonen og hjemmedåpstradisjonen er en bekreftelse på hjem og forsamling som sted for gudstjeneste. I tillegg er det for enkelte viktig å få døpt barnet

så fort som mulig etter fødselen. Dåpsstadfestelse i kirken er en integrert del av hjemmedåpstradisjonen.

Det har i mange områder og i mange samiske familier, vært, og er også i dag en tradisjon for å bruke kofte i kirken. I noen menigheter ble for eksempel tradisjon med hvite kapper ved konfirmasjon aldri innført. Noen menigheter har egne tradisjoner og ritualer forbundet ved ekteskapsinngåelse. Det er videre lange tradisjoner for å be om fred og lyse velsignelser over hus der det beskrives å ha vært uro. Da utfører man ulike gjøremål; *I Faderens og Sønnens og Den Hellige Ånds navn* eller *I Jesu navn*. Mange steder er uttrykk for en velsignelses- og bønnepraksis knyttet til ulike sider av hverdagslivet, som ved reiser og ved ferdsel og arbeid ute i naturen. Bruk av bønn, korsmerking, velsignelse og det å lese *Fadervår* står sterkt innenfor de kristne tradisjoner som er i bruk hos samene.

1.5 Spenninger i samisk kirkeliv i dag

En ting som samene har til felles med andre minoritetsgrupper i Norge, er den hundreårige fornorskingspolitikken som staten Norge og kirken i fellesskap gjennomførte. Denne politikken hadde stor tilslutning i sin samtid. Mål om å fjerne den kulturelle og språklige variasjonen som fantes hadde sammenheng med nasjonsbyggingen og dannelsen av staten Norge. Målet var et mer kulturelt ensartet og enspråklig norsk samfunn.

Følgene av fornorskingspolitikken er at det har utviklet seg visse spenningsfelt som i dag kan være vanskelig å forstå opphavet til. Mange samer så vel som nordmenn og andre, har internalisert de normer og verdier som fornorskningen representerte. Som i samfunnet ellers, kan man også møte negative holdninger til samisk språk i kirken, og til revitalisering av samisk språk og kultur i samisk kirkeliv. Disse holdningene finnes både hos samene og hos andre, og kan forbindes med uvitenhet eller skam, som følge av at disse historiske hendelser har vært fortiet i skolen og kirkens opplæring. Av den grunn må de møtes med kunnskapsdeling og kompetanseheving.

Andre følger av denne politikken er for eksempel at mange samer ikke kan lese og skrive på sitt eget språk, selv om de snakker samisk, fordi de ikke har hatt opplæring i eller på samisk i skolen. I dag er dette endret, og barn og unge kan velge samiskopplæring i skolen. Det er likevel flere generasjoner og folk i mange områder som ikke omfattes av et slikt tilbud i skole eller trosopplæring i menighetene, selv om det er planfestet. Mange samer er norsktalende, selv om de har bevart sin samiske identitet. For andre kan konsekvensen være at de har en samisk identitet som er negativt ladet. For de av samene som også har en kvensk, finsk, russisk, svensk eller norsk bakgrunn, vil det kunne være problematisk om det blir stilt spørsmål ved deres samiskhet og om de er samisk nok.

Følgene av fornorskningen har vært forbundet med taushet og lite åpenhet hos de som ble mest rammet. Det er gjennomført mange prosjekter og forskning på området som gjør at det er utviklet akademisk kunnskap om temaet. Til tross for dette kunnskapsgrunnlaget, er det lite brukt i kirkelig utdanning i dag. Det gjenstår mye arbeid på dette området, selv om de samiske kunnskapsinstitusjonene er godt i gang med dette arbeidet.

Dette gjelder ikke minst på området institusjonsbygging knyttet til opplæring og språk. Her var kirken og skoleverket redskapene som skulle tjene formålet om enspråklighet i norsk og det å bli monokulturell norsk. Dette kan være en forklaring på hvorfor det er knyttet spenninger og utfordringer til kirkens arbeid med mål om bruk av samisk språk i kirken, og formalisering av ordninger som skal sikre bruk av samisk språk og kultur, og et kunnskapsgrunnlag som har et samisk innhold, innenfor samisk kirkeliv.

Den læstadianske bevegelsen har ikke vært til stede i de sørsamiske områdene. Her har blant annet frikirkene vært sterkt til stede. Dette kan være en av forklaringene på at det siden etableringen av Samisk kirkeråd har vært synlig at det eksisterer et visst indre spenningsfelt innenfor samisk kirkeliv, med hensyn til for eksempel utvikling og bruk av samisk språk og samisk kirkemusikk. Innenfor sørsamiske miljøer er det blitt utviklet nye samiske liturgier og ny kirkemusikk med utgangspunkt i den sørsamiske tradisjonelle musikkformen *vuelie*. Ved omtale av sørsamisk kirkemusikk, blant annet i media, er benevnelsen *joik* i kirka tatt i bruk. Ordet *joik* er imidlertid oversatt fra nordsamisk *juoigan* eller lulesamisk *juojgga*. Det gjenspeiler ikke mangfoldet i ulike ord i samiske språk og heller ikke de ulike bruksområder som finnes for denne samiske musikktradisjonen. I det nordsamiske og lulesamiske området har mange ikke ønsket at *juoigan/juojgga* skal inkluderes i kirkelig musikk. Bakgrunnen kan både være at man anser at det ikke passer inn i kirka, at det finnes en samiskspråklig salmesangtradisjon som man heller vil ivareta eller at man ikke ønsker at kirken skal ta i bruk og dermed endre på den tradisjonelle bruken av *juoigan/juojgga*. Uavhengig av årsak har temaet *joik i kirken* ført til en indre spenning både mellom samiske områder og i lokalsamfunn. Samisk kirkeråd har derfor gitt tilslutning til at dette er noe menighetene selv må bestemme og fatte beslutninger om.

Disse spørsmålene er de senere år blitt tatt opp og drøftet faglig av blant annet Kirkelig utdanningscenter Nord og Samisk kirkeråd. Den kunnskapsutveksling som har funnet sted i samiske miljøer har bidratt til økt forståelse og mer dialog omkring dette tema. Den anerkjennelse som samisk tradisjonsmusikk har i dag, gir grunnlag for å skape ny kirkemusikk.

Andre forhold som har skapt utfordringer innenfor samisk kirkeliv, er forskjellene mellom det samiske samfunns kulturelle og språklige mangfold, og det øvrige samfunnets enspråklige normer. Samiske lokalsamfunn har både samisktalende og ikke-samisktalende samer. Noen er samiskdominert tospråklige, noen er norskdominert tospråklige, og andre er hovedsakelig norskspråklige. Det er svært få personer som er så og si bare samiskspråklige. Disse forskjellene kan representere utfordringer både for enkeltpersoner, grupper, institusjoner og lokalsamfunn. Det kan også skape problemer internt i det samiske samfunnet dersom det er liten forståelse for at det er mulig å være tospråklig. Tidligere tiders enspråklighet, gjorde at samene ble oppfordret til å velge et språk, og da ble samisk ofte valgt bort. Mange samer som bodde i de områdene som ble utsatt for hard fornorskning, opplevde at de ikke i samme grad som samisktalende ble anerkjent som likeverdige. I dag er dette i ferd med å endre seg til det bedre. Samisktalende samer kan oppleve at det er liten forståelse for at det samiske språket og kulturen er truet også i dag.

Samiske institusjoner har de senere årene bidratt til å skape et mer utvidet kunnskapsgrunnlag som er forankret i samenes egne uformelle kunnskapsinstitusjoner. Det har også funnet sted en ny kunnskapsutvikling innenfor høyskole- og universitetsmiljøer, der Samisk høyskole og Kirkelig Utdanningscenter Nord, har vært en sentrale bidragsytere. Samisk kristendom ble forvaltet som uformell tradisjonskunnskap i familiene og i forsamlingsmiljøene, og i menighetene i Den norske kirke. Deler av denne uformelle kunnskapen er over de senere år blitt nedtegnet og gitt en akademisk form. Denne nye orienteringskunnskapen er blitt tatt i bruk innenfor institusjoner som gir kirkelig utdanning, og også ved samiske kunnskapsinstitusjoner med flere doktorgrader og forskningsprosjekter. Dette gjør at kunnskapene innenfor ulike faglige retninger som teologi, religionshistorie, kirkehistorie og religionspedagogikk har økt både ut fra ny kunnskapsutvikling og med mer kunnskapspredning og kompetanseutvikling.

1.6. Kirkehistorisk riss

Samenes kontakt med kristendommen spenner over et langt tidsrom, og det foregår en diskusjon om når det gir mening å si at samene ble kristnet. Arkeologiske funn og historisk kilder vitner om kontakt med kristen tro i visse områder allerede for 1000 år siden. Mens flere kilder fra middelalderen beskriver samene som kristnet, gjør ikke mange av de etter-reformatoriske kildene dette. Årsaken synes å være ulike definisjoner på hva det vil si å være kristen.

Det er uansett dekning for å si at katolsk tradisjon – og ortodoks tradisjon i nordøst – har påvirket samisk religiøsitet over en svært lang tidsepoke.

På 1500 og 1600-tallet inngikk kirkebygging og etablering av en nasjonal kirkeinstitusjon blant samene i det enkelte lands kolonisering av de samiske områdene. Allerede i reformasjonstiden ble prester i den svenske kirken utsendt til de samiske områdene en gang årlig. På 1600-tallet ble denne offensiven utvidet med kirker og skoler for samer, bøker på samisk, utdanning av samiske prester, og egne prestegjeld i tradisjonelt samiske områder. I de nordligste delene av Sverige-Finland var finsk kirkespråk, ikke samisk. Dette gjaldt også Indre Finnmark som den gangen tilhørte den svenske kirken. I fjord- og kystområdene i Nord-Norge lå de fleste kirker på ytterkysten, noe som betydde svært lang kirkevei for mange samer. På 1600-tallet besøkte sokneprestene i Finnmark de samiske bosettingene inne i fjordene en til tre ganger i året. Kirkespråket var dansk. De fleste samer var døpte på denne tiden. Selv om det er geografiske og individuelle forskjeller, mente mange samer og lokale prester at de var kristne. Men med de pietistiske strømningene ble det mer fokus på individuell omvendelse og indre tro, noe som medførte en mer intens misjonsvirksomhet.

Den mest intense misjonsperioden i Norge fant sted fra 1716 av, med Thomas von Westen som den sentrale drivkraften. Han var leder for den virksomheten Misjonskollegiet i København igangsatte blant samene. Thomas von Westen vektla bruk av samisk språk i misjonsarbeidet, samt undervisning og skoletilbud blant samene. Denne epoken var samtidig kjennetegnet av en sterk demonisering og forfølgelse av samiske trosforestillinger og religiøs praksis, og ledsaget av beslaglegging av samiske trommer og rasing av samiske hellige steder. I perioden

etter von Westen har den offisielle kirkes holdning til samisk språk svingt i takt med ideologiske strømninger i samtiden.

I siste halvdel av 1800-tallet vokste fornorskingspolitikken fram som en målrettet, statlig kulturpolitikk overfor samer og kvener i Norge. Denne varte fram til 1960-tallet. Som statens religionsvesen ble kirken i stor grad en medløper i fornorskningen. I enkelte prestegjeld i det nordsamiske området ble imidlertid samisk beholdt, vanligvis ved at prekenen ble tolket til samisk. Her ble kirken den viktigste offentlige språkarenaen for samisk språk gjennom fornorskningstiden. Mesteparten av 1900-tallet var imidlertid samisk kirkeliv underprioritert i Den norske kirke, betraktet som et regionalt anliggende for Nord-Hålogaland biskop, og assosiert med nordsamisk kirkeliv.

Den læstadianske vekkelsen nådde ikke til det sørsamiske området. Her fikk man derimot et visst innslag av baptister, pinsevenner og adventister. Et betydelig flertall av samene i dette området har imidlertid tilhørt Den norske kirke. Samemisjonen arrangerte stevner, drev oppsøkende virksomhet og en skole inntil staten overtok driften. Den norske kirke har ikke før på 1990-tallet hatt spesielt fokus på den sørsamiske befolkningen. Norges Samemisjon (opprinnelig Norsk Finnemisjon) ble etablert i 1888 som en motvekt til at den offisielle kirken slo seg inn på fornorskningsslinjen. Evangelisk virke blant samene i Norge var hovedsaken, og i 1895 bidro organisasjonen til at Bibelen ble trykket og utgitt på nordsamisk. I tillegg til det evangeliske arbeidet drev organisasjonen i mange tiår helseinstitusjoner flere steder i Nord-Norge. Den samiske ungdomsskole (senere folkehøyskole) i Kárášjohka/Karasjok (1936-86, 1991-2000) var lenge den eneste skolen i landet hvor samisk ungdom kunne lære om samisk språk og samisk kultur. Den samiske folkehøyskole (DSF) var en viktig samarbeidspartner for Samisk kirkeråd på 1990-tallet. Synet på, og relasjonen til læstadianismen har vært gjenstand for debatt i organisasjonens historie, og forholdet mellom Samemisjonen og læstadianerne varierer fra område til område. Situasjonen i Indre Finnmark synes generelt å være preget av samarbeid og tillit, mens læstadianerne for eksempel i Nord-Troms og Tysfjord synes å ha mindre grad av tillit til Samemisjonen.

På 1970- og 80-tallet ble Samemisjonen utfordret av den politiske og kulturelle oppvåkningen som særlig fant sted blant yngre samer, og organisasjonen ble kontroversiell i deler av det samiske samfunnet. Parallelt med dette var organisasjonens evangeliske arbeid verdsatt i en del miljøer, ikke minst blant mange eldre i Indre Finnmark. Fra 1990-årene og fremover har evangelisk, sosialt og diakonalt arbeid blant samene på Kola og drift av den tospråklige kristne nærradioen Radio DSF i Kárášjohka/Karasjok vært de viktigste søylene i organisasjonens evangeliske virksomhet. I tillegg arrangerer Samemisjonen hver vinter vinterstevne i Karasjok og Kautokeino med husmøter og gudstjenester. På sommeren holder de møter og gudstjenester på kysten av Finnmark og Nord-Troms. Tilbudet er ment både for den bofaste befolkningen i området og til reindriftssamene som bor på kysten i sommerhalvåret.

Det kristne nordsamiskspråklige bladet Nuorttanaste ble grunnlagt av Den evangelisk-lutherske frikirke i 1898. Bladet utgis fortsatt, og er det eldste

samiskspråklige tidsskriftet. Bladets eiere har fra år 2000 vært Norges Samemisjon, Indre Finnmark prosti og Samisk kirkeråd.

Konflikten om Alta-Kautokeinovassdraget (1979 og 1981) satte for alvor samiske rettighetsspørsmål på dagsorden i norsk offentlighet. Saken ble utgangspunktet for de utrednings- og endringsprosesser som fulgte med hensyn til samisk språk, kultur og samfunnslivs status i det norske statsfellesskapet. Som en naturlig konsekvens kom samisk kirkeliv relativt raskt på Kirkemøtets sakskart etter Kirkemøtets opprettelse i 1984. Dette munnet ut i et vedtak i Kirkemøtet i 1986 om å nedsette et utvalg til å *utrede prinsipielle og praktiske spørsmål vedrørende Den norske kirkes arbeid i den samiske befolkningen*. Til Kirkemøtet i 1990 hadde en arbeidsgruppe utarbeidet utkast til handlingsprogram for samisk kirkeliv i Den norske kirke.

Kirkemøtets behandling av sak KM 15/90 *Handlingsprogram for samisk kirkeliv* fremstår som et tidsskille i Den norske kirkes arbeid med samisk kirkeliv. Med vedtaket i sak KM 15/90 legges en ny prinsipiell tenkning til grunn. Tanken om samisk kirkelivs likeverdighet, Den norske kirkes særskilte ansvar på området, og målet om samers med- og selvbestemmelse i eget kirkeliv ble etablert. I tillegg blir samisk kirkeliv fra nå av definert i forhold til de 3 offisielle samiske skriftspråkene i Norge –nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk – og ikke bare nordsamisk. Sak KM 15/90 bidro dessuten til å etablere en helhetskirkelig organisering av samisk kirkeliv i Den norske kirke: Det ble vedtatt opprettet et eget sentralkirkelig organ for samisk kirkeliv. Samisk kirkeråd ble endelig vedtatt opprettet av Kirkemøtet i 1992. Videre ble de tre nordligste bispedømmene anmodet om å ta ansvar for all kirkelig betjening på henholdsvis nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk, samt anmodet om å opprette egne samiske utvalg i sine bispedømmer. Dermed var hovedlinjene lagt for den organiseringen av samisk kirkeliv vi finner i Den norske kirke i dag.

1.6.1 Bruk av samisk språk i gudstjenester og i kirkelige handlinger

Kgl.res. 24. februar 1848 med senere endringer og tilhørende skriv av 1872 har etablert en lang kirkelig praksis med å ivareta samisk språk i gudstjenester og kirkelige handlinger. Ved kgl. res 24. februar 1848 ble det bestemt at ved tilsetting av prester i en rekke prestegjeld i dagens Nord-Hålogaland, Sør-Hålogaland og Nidaros skulle det stilles krav om avlagt prøve i samisk (det opprinnelige området strakk seg helt sør til Grong). Etter hvert ble området innskrenket. På slutten av 1980-tallet omfattet ordningen 6 prestegjeld i Finnmark.

Denne ordningen har bidratt til at det er mange lokalmenigheter i Nord-Hålogaland som har en mer eller mindre ubrutt tradisjon med bruk av samisk språk i gudstjeneste- og menighetsliv. Det lulesamiske språkområdet falt allerede i 1859 ut av virkeområdet for den kongelige resolusjonen. Den kgl. res hjemlet lenge en ordning hvor departementet ga nytilsatte prester permisjon med lønn for å lære seg samisk. I 1994 fastsatte Sør-Hålogaland biskop retningslinjer for bruk av lulesamisk språk i gudstjenestelivet i Divtasvuodna/Tysfjord. Dette var utvilsomt viktig for å gjenreise lulesamisk som gudstjenestespråk i Den norske kirke. Som i tilfellet med lulesamisk, falt også de deler av det sørsamiske området som var omfattet av kgl.res. av 1848 (fra Grong og nordover), ut av virkeområdet for bestemmelsen i 1859. Dette førte til en lang periode uten bruk av sørsamisk språk innenfor kirkelige tjenester. Det var først fra slutten av 1980-tallet at det ble igangsatt tiltak for at sørsamisk språk

skulle gjenreises som gudstjenestespråk i Den norske kirke. Bestemmelsen ble ikke formelt opphevet, men Kultur- og kirkedepartementet sa i brev av 10.03.2009 at det er opp til Den norske kirkes egne organer hvordan bestemmelsen skal praktiseres.

1.6.2 Læstadianismen

Antakelig har ingen enkeltfaktor fått større betydning for samisk kirkeliv enn den læstadianske vekkelsen. Denne vekkelsesbevegelsen oppstod i Karesuando i Sverige i 1845 knyttet til den svensk-samiske presten Lars Levi Læstadius (1800-1861). Den var et opprør mot det som ble betegnet som død tro blant kirkens prester og drukkenskap blant folk generelt. Vekkelsen spredte seg til Norge med reindriftssamer, som flyttet over grensene mellom sine vinter- og sommerbeiter, og bevegelsen ble raskt utbredt over hele Nordkalotten. Den læstadianske bevegelsen ble et åndelig hjem for majoriteten av den nord- og lulesamiske befolkningen. Finsk/kvensk og samisk var hovedspråkene i bevegelsen, og læstadianismen fungerte i stor grad som et kulturelt vern for samer og kvener gjennom hele fornorskningsperioden. Læstadianerne har i stor grad sluttet opp om kirkens sakramentsforvaltning, men vært kritiske til kirkens forkynnelse. Forkynnelsen og det åndelige liv har i hovedsak vært forvaltet i egne forsamlinger. I menigheter der kirken motarbeidet læstadianismen og det samiske over tid, finnes det eksempler på at den læstadianske forsamlingen nærmest har fått funksjonen som en slags samisk folkekirke lokalt. Den læstadianske bevegelsen, som i dag er inndelt i ulike retninger, er fortsatt en viktig kraft og identitetsfaktor i nordsamisk og lulesamisk kirkeliv. Retningene har ikke hatt tradisjon for å registrere medlemmer, og de fleste som deltar fast i menighetene (også kalt forsamlinger) er medlemmer i Den norske kirke.

De tre læstadianske hovedretningene i Norge i dag er de førstefødte, Alta-retningen og Lyngenretningen. Alle vektlegger at troen kommer av å høre Guds ord forkynt. Forkynnelse av loven vekker samvittigheten, og evangeliet gir mot til å ta imot syndenes forlatelse og nåden i Kristus. Det vektlegges et konsensusprinsipp i lederskapet.

Den læstadianske kristendom ble i starten spredt av både utsendingsvirksomhet som til Lyngen sent på 1840-tallet, og av samiske reindriftsutøvere som på 1850-tallet kom til sommerbeitene i Sør-Troms og Ofoten. Under Juhani Rataamas ledelse etter Læstadius bortgang i 1861 ble virksomheten i større grad organisert.

De førstefødtes forsamlinger: Denne retningen har bakgrunn i det læstadianske miljøet i Nord-Sverige. I Sverige omtales denne retningen ofte for vestlæstadianerne. De førstefødte har i Norge sitt tyngdepunkt i Ofoten, Narvik-området og Lofoten samt Tysfjord-området. Det er også etablert forsamlinger flere steder i Finnmark, i Tromsø, Bodø, Mo, Malm i Trøndelag og Trondheim og Oslo. De ulike forsamlingene er i praksis tilsluttet et fellesskap som ledes av forsamlingene i Nord-Sverige. Fellesskapet i Ofoten og Lofoten har en ledende funksjon for forsamlingene i Norge

Utenfor Norge finner man forsamlinger i Sverige, Finland, Russland, Danmark, Tyskland, England, Nederland, Tyskland, Belgia, USA og Canada.

Forsamlingsmøter, «samling» eller «samling om Guds ord» utføres ved at det leses fra Læstadius' prekener og en predikant forkynner, ofte over et valgt bibelsted. Nåden i Kristus vektlegges, og det oppfordres til å holde avstand til syndelivet. Forsamlingen

lærer at barnet er et Guds barn også før det er døpt. Dåpen regnes for den første kallelse og markerer at barnet er et lem av Kristi forsamling. Det er etablert en egen trosopplæring. Landstads reviderte salmebok er i all hovedsak brukt i salmesangen uten ledsagelse av instrumenter.

For denne grenen av læstadianismen er det ikke uvanlig at det oppstår rørelse hvor de som har behov for det ber hverandre om tilgivelse. Rørelse oppfattes av en del som et nådetegn.

Alta-retningen: Altaretningen er en gren av en retning om har sin hovedsete i Tornedalen i Sverige og Finland. Mens enkelte fagkilder tidfester etableringen til begynnelsen av 1930-årene, trekker Altaforsamlingen selv linjene tilbake til slutten av 1800-tallet. Petter Posti (d 1918) var første leder. Utsendelse av predikanter foretas til Sør-Troms og Øst-Finnmark. Det er storsamling hver sommer i Elvebakken kirke i Alta. Retningen kalles også småførstefødte. Etablering av egen menighet skyldtes blant annet strid om organisering av de læstadianske forsamlinger i Amerika. Alta-retningen gir ut eget blad, Sions blad og har egen Aandelig Sangbok. Teologisk har Alta-retningen samme kristendomssyn som de førstefødte, men støtter ikke lokalisering av lederskapet og dets autoritet. Synet er at hver menighet er selvstendig, men kan delta i hverandres forsamlinger. Alta-retningen forkaster imidlertid lyngelæstadiansk dåpssyn.

Lyngen-retningen: Omkring århundreskiftet (1900) oppsto det uenighet mellom predikanten Erik Johnsen fra Lyngen og de førstefødtes predikanter som hadde svensk lederskap. Lyngen-retningen forankrer sin forkynnelse i luthersk teologi og har tradisjonelt stått nærmere Den norske kirke enn de andre læstadianske retningene.

Retningens eget navn har derfor vært Den luthersk-læstadianske menighet og de lutherske bekjennelsesskrifter har fått en særlig betydning i denne tradisjonen. Lyngen-retningen er en særnorsk retning med lokalt forankret lederskap. Hovedtyngdepunktet er i sjøsamiske distrikter i Lyngen, Nord-Troms og vestover mot Tromsø. Utsendelse av predikanter foretas blant annet til Kautokeino og Vadsø. Det spesielle med denne retningen er synet på dåpens forhold til frelsen, som er sammenfallende med Den norske kirkes dåpssyn. Forsamlingene bruker for eksempel Vuoiŋŋalaš lávllagirji, Sálbmagjiri, Siona lávllagirji på samisk og Landstads gamle salmebok på norsk. Videre er det utgitt egen sangbok, Vekter-ropet med åndelige sanger blant annet skrevet av nordnorske, finske og svenske læstadianere. På begynnelsen av 1990-tallet ble Lyngenretningen splittet i såkalte konservative og en liberale fløyer. Disse holder i dag adskilte forsamlinger. Splittelsen er knyttet til synet på skapelsesberetningen, synet på skilsmisse og gjengifte samt synet på autoritet og lederskap. Retningene har hatt et langvarig barne- og ungdomsarbeid.

Det er forskjeller mellom de ulike forsamlingsmiljøene når det gjelder deres relasjon til Den norske kirke. Blant mange av læstadianerne som bor i det området som omfattes av Nord-Hålogaland bispedømme, har frihet til å kunne benytte gammel liturgi (1920) i kirkelig sammenheng vært viktig. Det eksisterer fortsatt relasjonelle utfordringer, blant annet knyttet til striden i forbindelse med innføringen av 1977-liturgien, gudstjenestereformen i 2011 og revisjon av denne i 2018. Revisjonene

aktualiserer problemstillingene og partene utfordres på dialog og samarbeid. Friksjoner i denne relasjonen, knyttet til endringsprosesser i Den norske kirke er imidlertid ikke alltid begrunnet bare i teologisk konservativisme. Det kan vel så mye begrunnes i at to folk, samer og nordmenn, samt kvenene som er nasjonal minoritet, har og har hatt ulik endringshastighet i sine samfunn. Generelt kan dette beskrives som at, der storsamfunnet har brukt hundre år på store og omfattende samfunnsendringer, har det samiske samfunn, på samme måte som det kvenske, endret seg på bare noen få tiår. Årsaken kan være at samene og kvenene har bevart sine kulturelle tradisjoner som en motvekt og forskansning mot de fornorskningsbestrebelsene som de ble utsatt for, som en følge av den norske stats- og nasjonsbygginga.

I mange områder har læstadianismen skapt referanserammer for kristen tro og praksis. Det er mange mennesker og familier som har tilhørighet og tilknytning til både kirken og forsamlingsmiljøet. Dette gjelder også yngre generasjoner. Det er dermed ikke sagt at kirkelivet eksplisitt er forankret i de læstadianske forsamlingene i lokalsamfunnet. Enkeltmennesker forholder seg ulikt til det læstadianske forsamlingsmiljøet og til de tradisjonene som de forvalter. Noen familier og enkeltpersoner er sterkt knyttet til kirken lokalt. Samtidig kan de være bærere av tradisjonene, kulturen og den kristne praksis som de læstadianske forsamlingene representerer. Noen vil kunne kjenne en sterk kulturell tilknytning til læstadianismen uten å identifisere seg med dens ståsted, ei heller gå i forsamlinger. Det kan slik være stor variasjon i form av samtidige representasjoner av gammelt og nytt, tradisjonelle og moderne kristendomsformer i nordsamiske og lulesamiske områder og miljøer. Dette kan betraktes som ressurser som gir næring til samisk kirkeliv på en positiv måte, vel så mye som at det betraktes som utfordringer eller som en problematikk. Hvilken definisjon som brukes i omtale av disse fenomenene kan ha å gjøre med kunnskaper og innsikt.

2 Lovgivning om samisk språk og samisk kirkeliv

Nedenfor nevnes nasjonale lover og folkerettslige bestemmelser som forplikter Den norske kirke i sitt arbeid med samisk kirkeliv og urfolksspørsmål.

2.1. Nasjonal lovgivning

Grunnlovens § 16 slår fast at Den norske kirke forblir landets folkekirke. Videre pålegger Grunnloven *statens myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv* (Grl. § 108). Kristendom er en viktig del av samisk kultur. Den norske kirke anser seg som forpliktet til å ivareta samisk kirkeliv, både ved at kirkelige tjenester og handlinger blir tilbudt på alle de tre samiske skriftspråkene og at samisk kirkeliv blir gitt likeverdig og nødvendig plass innen Den norske kirke.

Sameloven er med på å konkretisere innholdet i prinsippene som Grunnloven § 108 etablerer. Loven omhandler Sametinget, samisk språk og det samiske flagget. Sameloven regnes som en minimumslov, og språkbestemmelsene som minimumskrav. Flere bestemmelser i sameloven er knyttet opp mot forvaltningsområdet for samisk språk. Kommuner som er med i forvaltningsområdet

for samisk språk, mottar årlig tospråklighetstilskudd fra Sametinget som skal dekke utgifter til tospråklighet.

Samelovens språkregler hjemler visse generelle forpliktelser for alle offentlige organ i forvaltningsområdet for samisk språk med hensyn til rett til skriftlig og muntlig svar på samisk, visse lover, kunngjøringer og skjema skal være på samisk. I tillegg gis også ansatte rett til utdanningspermisjon med lønn dersom institusjonen har behov for det. § 1–5 slår fast at samisk og norsk er likeverdige språk, og at disse skal være likestilte etter bestemmelsene i kapittel 3 i loven. I kapittel 3 gis språklige rettigheter i møte med ulike offentlige organ, inkludert Den norske kirke. §3-6 slår fast at personer bosatt i forvaltningsområdet for samisk språk har rett til kirkelige tjenester på samisk. Men ifølge lovforarbeidene hjemler den paragrafen kun rett til kirkelig betjening på samisk i individuelt rettede enkelthandlinger (sjelesorg, dåp, nattverd, vigsel) utenfor menighetens fellesskapshandlinger i kirkerommet. Den norske kirke har likevel valgt å legge til grunn at samelovens språkbestemmelser må ha konsekvens også for gudstjenestelivet.

I det sentrale regelverket for gudstjenestene i Den norske kirke, vedtatt av Kirkemøtet i 2011, forpliktet menigheter som ligger i forvaltningsområdet for samisk språk til å ivareta samisk språk i sitt gudstjenesteliv. Dette skal innarbeides i menighetens lokale grunnordning. Den norske kirke har også forutsatt at sameloven legger føringer for menighetenes arbeid med trosopplæring, diakoni og kirkemusikk i språkforvaltningsområdet.

2.2 NOU 2016:18 Hjertespråket og endringer i Samelovens språkregler

Sameloven trådte i kraft 1990. Siden den gang har det skjedd betydelige endringer i organiseringen av offentlig sektor. Mange av språkreglene i Sameloven er derfor utdaterte, blant annet er Den norske kirke ikke lenger en statskirke. Regjeringen satte i samarbeid med Sametinget ned et utvalg som skulle se på hvordan regelverk om bruk av samisk språk skal tilpasses dagens organisering av offentlig sektor. Målet er funksjonelle og likeverdige offentlige tjenester på samisk. Utvalgets utredning, NOU 2016:18 Hjertespråket, kom i 2016.

Språkutvalget har foreslått at dagens forvaltningsområde blir endret. Et av målene er at tjenestetilbudet differensieres ut fra hvor sterkt samisk språk står i ulike kommuner og områder. I tillegg drøftes hvordan samiskspråklige tjenestetilbud kan organiseres i bykommuner sammenlignet med mindre kommuner.

I forslaget til endringer i Samelovens språkregler kom det ikke en egen vurdering av § 3-6 om forpliktelsene til Den norske kirke. Utvalget viste i stedet til Samisk kirkeråd sitt innspill til deres arbeid og presiserte at innspillet fra Samisk kirkeråd er i tråd med deres grunnsyn. Språkutvalget anbefaler at Den norske kirke videreutvikler retten til bruk av samisk i Den norske kirke i samsvar med innspillet fra Samisk kirkeråd og utvalgets øvrige forslag.

Innspillet fra Samisk kirkeråd sier at det fortsatt skal være en bestemmelse om bruk av samisk språk i Den norske kirke, men at den ikke skal avgrenses kun til individuelle tjenester. Det foreslås at de menigheter som er i forvaltningsområdet også skal være forpliktet til å følge de øvrige administrative bestemmelsene som finnes i samelovens språkregler i dag. Det vil si blant annet svare på samisk dersom

noen henvender seg på samisk til menighetskontoret, at skjemaer og informasjon skal finnes på samisk.

2.3 Folkerettslige bestemmelser

Urfolksretten handler om kollektive menneskerettigheter. De to konvensjonene som i særlig grad materialiserer FNs Menneskerettighetserklæring fra 1944 er konvensjonen om Sivile- og politiske rettigheter (SP) og konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK). I tillegg kommer barnekonvensjonen. Disse konvensjonene er ved menneskerettsloven inkorporert i norsk lov. Bestemmelsene i disse konvensjonene skal ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning.

FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) slår fast at i stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører slike, ikke berøves retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne og praktisere sin egen religion, eller bruke eget språk (artikkel 27). Det er en alminnelig tolkning at bestemmelsen også omfatter de materielle forutsetningene for samenes totale kulturutøvelse, også omtalt som naturgrunnlaget for samisk kultur. Statene pålegges en plikt til å sikre minoriteten mot inngrep fra andre, for eksempel andre offentlige organer eller private interesser. SP og ØSK har en felles artikkel 1 som slår fast at alle folk har rett til selvbestemmelse. I senere år har FN-organer slått fast at denne retten også gjelder for urfolk.

Barnekonvensjonen har betydning for samene i det den fastslår at barn som tilhører en minoritet eller urbefolkning ikke skal nektes retten til sammen med andre medlemmer av sin gruppe å *leve i pakt med sin kultur, bekjenne seg til og utøve sin religion, eller bruke sitt eget språk* (artikkel 30).

ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater etablerer minimumsstandarder for rettslig beskyttelse av urfolk og er ratifisert av Norge (1989). Hovedprinsippet i konvensjonen er urfolks rett til å bevare og videreutvikle sin egen kultur, og myndighetenes plikt til å treffe tiltak for å støtte dette arbeidet. Konvensjonen har bestemmelser om urfolks rett til å bestemme over sin økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling, til å lære å bruke eget språk og til å opprette egne institusjoner til å representere seg overfor myndighetene. Konvensjonen anerkjenner urfolks ønske om å opprettholde og videreutvikle sin egen identitet, språk og religion, innen rammen av de statene de lever i. Konvensjonen har videre bestemmelser om landrettigheter, sysselsetting og arbeidsliv, opplæring, trygd og helse. Norge har ratifisert konvensjonen.

FN-erklæringen om urfolks rettigheter vedtatt av FNs generalforsamling i 2007, fastsetter universelle minstestandarder for urfolks rettigheter. Urfolks rett til selvbestemmelse står sentralt, og erklæringen inneholder bestemmelser med hensyn til land, vann og ressurser, kultur, religion, utdanning, helse, egne institusjoner osv. I prinsippet etableres ikke nye rettigheter i forhold til tidligere FN-konvensjoner, men erklæringen er tydelig på hvordan slike rettigheter skal gjennomføres i forhold til urfolk under hensyntagen til deres spesielle situasjon. Slik representerer urfolkserklæringen den seneste folkerettslige utviklingen for vern av urfolks rettigheter, og er det mest samlende uttrykk for internasjonal urfolksrett:

*Indigenous peoples and individuals are free and equal to all other peoples and individuals and have the right to be free from any kind of discrimination, in exercise of their rights, in particular that based on their indigenous origin.
(Artikkel 2)*

FNs urfolkserklæring er ikke juridisk bindende, men forplikter statene politisk og moralsk. Norge har signert erklæringen.